

הקדמה

שתי טבעות הוא ספרה האוטוביוגרפי המרגש של מילי ורבר על סיפור הישרדותה המיוחד בשואה כפי שנכתב בשיתוף איב קלר.

מילי ב-2012

"במרכזו של סיפור אישי זה נמצא משהו לא צפוי: סיפור על אהבה שהתלקחה באחת מהפינות החשוכות של פולין הכבושה. היא (מילי) נולדה במרכז פולין בעיר בשם ראדום ומצאה את עצמה בגיל ארבע-עשרה תחומה בתוך הגטו בשנת 1941, ולאחר מכן כעובדת כפייה במפעל חימוש בקיץ 1942, בקיץ 1944 נשלחה לאושוויץ ומשם הוצעה לעוד מפעל חימוש. היא עמדה בפני המוות פעמים רבות והייתה בטוחה שלא תשרוד, אבל היא כן שרדה. שנים רבות לאחר מכן כאשר מילי שיתפה את איב קלר בעברה, שתי הנשים גילו מחדש את עולמה של הנערה שמילי הייתה במהלך המלחמה. בצורה מרתקת, מילי ואיב החיו מחדש את האירועים והתחושות שחוותה מילי במהלך הישרדותה בשנות המלחמה. הן גם חשפו את הזיכרון הכי אישי ויקר הערך של מילי: שוטר יהודי אשר לו הייתה נשואה מילי בסוד למשך כמה חודשים. הוא נפטר והשאיר את מילי עם צילום בודד ושתי טבעות זהב אשר העידו על אהבה גדולה בזמנים עגומים וקשים".

הצעה לפעילות חינוכית

מערך חינוכי זה כולל בתוכו קטעים מתוך הספר *שתי טבעות*, אשר איתם תוכל לעבוד עם תלמידיך, ואשר סביבם תוכל לשאול שאלות הקשורות לחוויותיה של מילי במהלך השואה.

במשך השואה אנשים התמודדו עם מצבים בלתי אפשריים כמו החלטות קשות והתלבטויות רבות על בסיס יום יומי. סיפורה של מילי עוסק בהתמודדויות אלו וברבות אחרות. סיפורה האישי מאפשר לנו להרוויח נקודת מבט אישית וחשובה על נושאים חשובים אלו.

במדריך זה מופיעים קטעים מהספר שמדגימים את המצבים הקשים הללו, כמו רעב, עבודה, הפרדה ועוד אחרים. אנו נעניק לך כלים לנתח אותם. אנו מציעים לעורר דיון ושיח עם התלמידים סביב נושאים אלו. דבר זה יכול להיעשות ראשית בקבוצות ולאחר מכן כדיון כיתתי.

במהלך הדיון הקבוצתי נסה להסביר לתלמידים את המצבים בהם מילי מצאה את עצמה במהלך השואה:

- האם היו לה אפשרויות בחירה?
- מה אפשר ללמוד מהבחירות של מילי על אישיותה, על בני האדם ועל התקופה?

פילוסופיה חינוכית

יש להתייחס אל השואה לא רק לא רק כסיפור היסטורי אלא גם כסיפור אנושי. אנו מאמינים שלימוד על השואה צריך להיות מבוסס על שאלות שיאפרו לשים את הדגש על חייהם של הקורבנות היהודיים לפני אחרי השואה. אנו מאמינים שמטרתו של המחנך צריכה להיות ראיית הקורבן כאינדיבידואל וכפרט ולא כחלק מאוסף נתונים, בנוסף עליו להעביר רעיון זה לתלמידיו.

ראיה זאת מאפשרת הזדהות עם הקורבנות והופכת אותם לאנשים אמתיים עם השתייכות ושאילות.

ההזדהות שנוצרת עם הקורבנות מאפשרת לתלמידים ולמורים לדון על נושא השואה בצורה יותר משמעותית מכיוון שהתלמידים יכולים להתחבר יותר בקלות לבני אדם מאשר לדמויות דו-ממדיות המופיעות בתמונות שחור לבן או למספרים ברשימה. כאשר ההזדהות נוצרת, המחנכים יכולים לבנות את השיעור שלהם ככזה שמכוון לרמה רגשית והכרתית של התלמידים. אנו מציעים לכוון את הספר שתי טבעות לתלמידים בגילאי 17 או מבוגרים יותר.

כאשר אנו ניגשים לסיפורם של הקורבנות היהודים במהלך השואה, הלימוד שלנו צריך להיות מחולק לשלושה נושאים:

1. חיים יהודים לפני המלחמה

2. חיי היומיום של היהודים בתקופת השואה: איך יהודים התמודדו עם הדה-הומניזציה? מה היו הדילמות המוסריות איתן הם נאלצו להתמודד? אילו אפשרויות היו להם בעולם שבו כל בחירה הובילה למצב בלתי אפשרי?

3. החזרה לחיים של הניצולים לאחר המלחמה.

כאשר לומדים על השואה עלינו להתמקד בגורלו של הקורבן היהודי במהלך השואה, אנחנו צריכים להעביר את מרכז הכובד מדיון שבמרכזו המוות לדיון שבמרכזו החיים. שיח זה יכול לאפשר דיון על נושאים של ההתמודדות, רוח האדם ומוסר אנושי.

אין ספק, מוות היה נוכח באופן מתמיד בחייהם של היהודים כפי שאנו רואים אותו שוב ושוב וכפי שאנו קוראים עליו בספר *שתי טבעות*, באירועים אותם מילי חוותה והייתה עדה אליהם.

בחירות

בתקופת השואה, בתוך עולם שבו נראה כי שאלות מוסריות לא יכולות למצוא את פתרונן, היה עדיין מקום עבור דילמות למרות מרחב הבחירות המוגבל שבו כל בחירה קוראת תיגר על סטנדרטים מוסריים נורמליים ורגילים. דילמות אלו עלולות להוביל לחיים או למוות.

העמידה בפני שני ערכים ביניהם צריך לבחור מציגה את הרצון לשמר על נורמות אנושיות. לכן, הפן חינוכי של הדילמה אינו בפתרונה, אלא בעובדה כי הדילמה קיימת ומוכרת. אנו מקווים להתבונן, ללמוד ולהתייחס לבחירות שנעשו על ידי מילי ועל ידי הסובבים אותה שמילאו תפקיד בחייה.

אחרי ששיתפה עם הקוראים את הזוועות שעברו עליה, מילי בוחרת להתמקד בטוב שבאנשים, ועל קרני האור שמצאה בתוך החושך והרוע ששרר בתקופת השואה. היא מבטאת את רצונה להודות לאנשים שעזרו לה "לא לאבד תקווה ואמונה בבני אדם". באפילוג של הספר שלה היא כותבת:

"...בבני אדם אני בהחלט מאמינה- אני מאמינה שגם בנסיבות האיומות ביותר נשאר תמיד מקום לבחירה. בכל מצב אנשים יכולים לקבוע איך יהיו בעולם- טובים או רעים, רחמנים או אכזריים וכל מה שבאמצע- באמצעות בחירות של יום-יום, גדולות כקטנות. מימה ופעטר, ז'ווריק וזושה וכל השאר- הם בחרו בחירות שעזרו לי לשרוד כשרבים כל כך לא שרדו".

ציטוט זה יכול להוביל לדיון על קיומן של בחירות בתקופת השואה ומה הייתה משמעותם.

■ האם אתה מאמין שלאנשים היה את החופש לעשות בחירות במרחב הזה?

כדי להוסיף לדיון תוכל גם להפנות לספרו של ויקטור פרנקל, "האדם מחפש משמעות". בספר, פרנקל, שהיה פסיכולוג וניצול שואה, כתב:

"אדם מסוגל לשמור על שארית של חירות רוחנית, של עצמאות המחשבה, אף בתנאים נוראים אלה של עקה נפשית וגופנית.

אנחנו שחינו במחנות ריכוז זוכרים את האנשים אשר היו עוברים מצריף לצריף כדי לעודד רוחם של אחרים. כדי

לפרוס להם מפרוסת לחמם האחרונה. אולי הם היו מעטים, אך די בהם להוכיח, כי אפשר ליטול מן האדם את הכל חוץ מדבר אחד: את האחרונה שבחירויות אנוש- לבחור את עמדתו במערכת נסיבות מסוימות. לבחור את דרכו. ותמיד היו הזדמנויות לבחירה. יום-יום, שעה-שעה, נקראת לחתוך הכרעות, הכרעות שקבעו, אם תיכנע או לא תיכנע לכוחות שאיימו לשלול ממך את עצם יישותך, את חירותך הפנימית; שקבעו אם תהיה או לא תהיה כדור משחק בידי הנסיבות, אם תוותר על חירותך ועל הדרת כבודך ותתגלגל בדמות האסיר הטיפוסי"^[1].

רעב

נושא נוסף שסביבו אתה יכול להוביל לדיון הוא נושא ה"רעב".

זה היה אחד הקשיים הגדולים אתו נאלצו להתמודד היהודים במהלך השואה. המחסור החמור במזון בגטאות ובמחנות המעבר והריכוז, הוביל לאתגר כמעט בלתי אפשרי.

■ איך אנשים מתפקדים במצב של רעב?

מהגטו, נשלחה מילי לחיות ולעבוד בבית חרושת. היא מתארת את הרעב שנתקלה בו שם:

"בהתחלה לא אכלתי. ממילא לא הייתי אכלנית גדולה... אבל היטלר לימד אותי לאכול; זה מה שאני אומרת עכשיו. בגטו לא היה בשר. התקיימנו על לחם- קיבלנו הקצבה של מאה גרם לנפש ליום- ופה ושם תפוח אדמה כשמישהו הצליח לשים עליו יד. בבית החרושת קיבלנו אוכל פעמיים ביום, פעם לפני שש השעות הראשונות של המשמרת ופעם בסוף המשמרת השנייה. בבוקר קיבלנו מה שהם קראו קפה- אף אחד לא חשב באמת שבנוזל שאנחנו שותים יש קפה- ופרוסות לחם שחור. אחרי שתים- עשרה שעות עבודה קיבלנו מין מרק דליל שלפעמים צפו בו חתיכות קטנות של בשר. הייתי רעבה בבית החרושת, רעב שלא ידעתי בגטו"

המאבק על החיים היה כרוך גם בדילמות מוסריות קשות. משמעותו של המחסור הקיצוני במזון הוא כי האדם צריך להשיג מזון משלים כדי לשרוד. זה אומר, שאנשים נאלצו להתמודד עם דילמות כמו:

- האם הם שולחים את ילדיהם כדי לקבל קצת אוכל לדעת ילדם יכול להיתפס?
- האם עליהם לגנוב מהשכן שלהם?

לצד דילמות אלה, יהודים דתיים ושומרי מצוות עמדו בפני דילמות נוספות בהקשר של מזון ורעב. דילמות אלה התעוררו כאשר שומרים את ההלכה (החוק היהודי דתי) והיו בלתי נמנעות.

- דוגמה לכך ניתן למצוא בסיפורה של מילי: האם עליה לאכול את המרק שהוגש לה במפעל בידיעה שהוא לא כשר או האם עליה לבחור לא לאכול בכלל?

"אבל אף שצביטת הרעב החלולה ייסרה אותי ללא הרף ידעתי שאת המרק הזה אני לא יכולה לאכול. הוא היה לא כשר, טרף. לא באתי ממשפחה דתית במיוחד- אבי לא גידל זקן הוא ואחי לא הלכו לבית הכנסת בשבת, אבל שמרנו מצוות כמו כל הסובבים אותנו- לא עבדנו בשבת, הנשים לא חשפו את ידיהן ורגליהן וכמובן שמרנו כשרות. לא הייתה שום שאלה בדברים האלה; כך חיינו וכך חיו משפחותינו מימים ימימה. המרק שנתנו בבית החרושת היה טרף וידעתי בוודאות שאם אנסה לטעום ממנו איחנק".

ביהדות, חיי אדם הם מהותיים ולכן פיקוח נפש, החובה להציל חיים בסכנה, כוללים של האדם עצמו, נחשב לערך מרכזי לקיום. לפי עיקרון זה, מותר לאכול מזון לא כשר כאשר מזון כשר איננו בהישג יד והאדם מתמודד עם רעב קשה. אף על פי כן, זאת הייתה דילמה עבור יהודים רבים בתקופת השואה, וחלקם בחר להימנע מאכילת מזונות לא כשרים. מצד שני כמה יהודים, אפילו

אם הם היו דתיים, החליטו לאכול מזונות לא כשרים מכיוון שהם ידעו שזאת כנראה הדרך היחידה שלהם לשרוד.

ניתן להשתמש בדוגמה זו כדי ליצור דיון על הבחירות הבלתי אפשריות אותן נאלצו אנשים לעשות ועם הדילמות אשר בהן הם נתקלו לצד הדרך אשר בה בחר כל אחד להתמודד איתן.

לדאוג למישהו אחר

דוגמה לדילמה נוספת היא זו של מימה, דודתה של מילי, שהייתה עם מילי לאורך הדרך ומי שתפסה את מקומה כשומרת שלה.

"בזמן המסדרים גם היו בוחרים נשים למשלוח, כולן רצו לנסוע. לא ידענו לאן לוקחים את הנשים שנבחרו- אמרו לנו שלבתי חרושת לייצור תותחים- אבל כל מקום היה עדיף על המקום הזה; להיבחר למשלוח, זה היה כרטיס יציאה מן הגיהנום. גם כאן דאגה לי מימה תמיד. פעמיים נבחרה למשלוח; פעמיים הייתה לה הזדמנות לעזוב. אבל בכל פעם נעמדה בשולי הקבוצה וכשראתה שאיני כלולה במשלוח הייתה משתמטת ונשארתי. כדי להיות אתי. כדי לתת לי נעל שתשמש לי כר. כדי להאדים את לחיי בחתיכת לבנה. כדי לטפל בי".

■ מה היו ההכרעות איתן נאלצה מימה להתמודד?

השואה קראה תיגר על נורמות חברתיות קיימות, ערכים ומערכות יחסים. במציאות שבה כל יהודי היה נתון לרדיפות ואיום של השמדה, יצר ההישרדות האנושי בסיסי הופך לדומיננטי. עם זאת, גם בתנאים כאלה, מימה סיכנה את חייה כדי להציל את מילי, כדי להישאר איתה וכדי לטפל בה. יותר מפעם אחת היא ויתרה על הזדמנות לברוח כדי לעזור למילי.

פרידה

נושא נוסף לדיון יכול להיות הפרידה. אחד הקשיים הגדולים אתו התמודדו משפחות במהלך השואה היה הפרדה אחד מהשני. פעמים רבות הורים נאלצו לבצע בחירות במצב שבו הם מעולם לא היו ואשר לא היה להם מספיק מידע על מה שקורה מסביבם. ברוב המקרים הם יכלו לסמוך על האינסטינקטים שלהם בלבד.

■ איך אמא נפרדת מילדיה?

■ איך היא יודעת כי החלטתה היא הטובה ביותר עבור הילד שלה ואולי גם עבור עצמה?

במקרה של מילי, כאשר הם עדיין חיו בגטו, פעטער הדוד שלה אמר לבני המשפחה שעבודה עשויה להציל אותם. מילי מוצאת עבודה בבית חרושת מחוץ לגטו, אך אמה לא. היא מעודדת את מילי לצאת מהגטו וללכת לעבוד בבית החרושת. היא בוחרת בהפרדה ומחליטה להאמין שעבודה באמת תציל את חייה של ביתה.

■ איך לדעתך מרגישה אם שצריכה לשלוח את ילדיה מרגישה?

במהלך המאבק להישרדות בגטאות, אימהות נאלצו לקבל החלטות אשר סתרו את תפקידן ואשר הלכו נגד האינסטינקטים שלהם. המרקם העדין של יחסי משפחה היה מתוח עד הקצה ולעתים קרובות אף נקרע.

בפסקה הבאה מילי מתייחסת לזמן שבו היא עדיין חייתה "חיים נורמלים" לפני השואה, בביתה עם אמה. היא מתארת את סידורי השינה בביתם.

"אמא ואני ישנו תמיד במיטה אחת. קודם שעברנו לגטו גרנו בדירת שני חדרים גדולה במרכז רדום, על יד העירייה, ברחוב וולנושץ. במרכז החדר השני עמדו בתור מחיצה שני ארונות עץ גדולים שבהם החזיקה אמא את כלי התפירה. בחלק האחורי של החדר היו שתי מיטות, אחת של אבי ואחי ואחת של אמא ושלי. בשבע שנות חיי הראשונות גר אבי בפריז- כנראה מפני שחשב

שימצא שם פרנסה יותר מאשר בפולין- אבל גם אחרי שחזר הביתה ב-1935 הוא ישן עם אחי ואמא המשיכה לישון איתי. כל כך אהבתי להיות עם אמא במיטה, להתכרבל בלילה בחמימותה מתחת לשמיכת הפוך".

מילי, בסביבות 1935 לפני השואה

בהמשך הספר היא מזכירה זאת שוב,

"אבל אמא ואני נזקקנו לעבודה, ואף על פי שאמא כבר הייתה בת למעלה מארבעים היא אמרה שתלך אתי להירשם בבית החרושת לייצור תחמושת. הגרמנים מיינו בזריזות את הרבים שהתייצבו. אותי קיבלו בלי קושי- הייתי צעירה, רזה ושברירית, אבל ניכר בי שאני בריאה. אמא בת ארבעים ושלוש היתה מבוגרת מדי. סירבו לקחת אותה. היא נשלחה בחזרה לגטו ואני נשארתי בבית החרושת, לבדי. ביקשתי נואשות ללכת אתה, לחזור לגטו ולהישאר אתה ועם שאר משפחתנו הקטנה. רציתי לישון לצדה, להרגיש שאני חוסה בחומה. תמיד הדבר הזה, אולי בעיקר זה- חום גופה השופע של אמא בלילות. למרות המצודים, ההתעמריות, המחלות והרעב והאימה שלא הרפתה ממני, למרות כל אלה רציתי להיות עם אמא בגטו. אבל לא הרשו לי. הכריחו אותי להישאר בבית החרושת. פעטער אמר והמשפחה כולה הסכימה- מי שעובד אולי יישאר בחיים. וכך, בת חמש עשרה, התחלתי לעבוד בבית החרושת לתחמושת ומאותו יום ראשון בעבודה לא ידעתי לעולם עוד לילה עם אמא שלי".

- מה אתה חושב, איזו משמעות הייתה עבור מילי לחלוק מיטה עם אמא שלה?
- מה לדעתך המשמעות של "מעולם לא ביליתי לילה נוסף עם אמא שלי שוב"?

עבור מילי זהו הרגע של ניתוק מהמשפחה שלה, האובדן של זה, הסוף של העולם כפי שהיא מכירה ושל תחושת הביטחון שלה.

עבודה

לרעיון של עבודה הייתה משמעות שונה לחלוטין בתקופת השואה, זה בא לידי ביטוי בשני קטעים מספרה של מילי. אחד מהם דן בעבודה לפני השואה והשני עוסק בחוויית העבודה של מילי במהלך השואה.

לפני השואה:

"אמא רצתה שאלמד לתפור כדי שיהיה לי מקצוע. תפירה ורקמה היו שני המקצועות הנשיים המקובלים. אמא הצליחה בעסקים — היא סיפקה לנו מעון ומזון — אבל לי היה רושם שהיא עובדת בלי הרף, עד הדלקת הנרות בערב שבת ואחר כך מיד עם צאת השבת. אמא היא שפרנסה אותי ואת אחי כשאבי לא גר בבית, אם כי נדמה לי שאבי בכל זאת שלח הביתה כסף ואני יודעת שמדי פעם בפעם היה שולח לנו מתנות — למשל קופסאות שימורים של פרוסות אננס שאותן הייתי זוללת בין שתי פרוסות של לחם תירס בחמאה — אבל המתפרה של אמא היא שקיימה את משק הבית שלנו. הייתי צעירה, בקושי נערה, ואמא רצתה ללמד גם אותי. אולי הייתה לה הרגשה שאישה חייבת ללמוד לדאוג לפרנסתה בעצמה למקרה שלא יהיה לה מישהו אחר להסתמך עליו. לא רציתי לעבוד אבל עבודה זה מה שהציל אותי בשואה"

במהלך השואה:

"הייתה כשהם הכריחו אותי לעבוד... אבל לא הרשו לי להישאר עם אמא בגטו..."

הימים בבית החרושת לשגרה. עבדתי על־יד המכונות שתיים־עשרה שעות, אכלתי פעמיים ביום, התקלחתי אולי פעם בחודש. לא נתנו כל כך את דעתנו על מה שאנחנו עושות; ודאי שלא דיברנו על זה. בסופו של דבר הרי עבדנו במפעל חימוש, עזרנו לאויבנו, עזרנו לייצר את התחמושת המשמשת נגדנו. פשוט עשינו את העבודה. עשינו מה שאמרו לנו. השתדלנו לשרוד."

- מה אתה חושב היה התפקיד של העבודה בתקופת השואה?
- האם אתה חושב שאנחנו יכולים לקרוא לזה "עבודה"?
- מה הייתה האלטרנטיבה ל"לעבוד"?

הביטוי Arbeit macht frei מופיע מעל שערי הכניסה לאשוויץ, ובמחנות אחרים גם כן. אתה יכול ליצור דיון על מה כל תלמיד חושב הייתה המשמעות האמתית של המשפט הזה. כדי להוסיף לדיון זה תוכל לעיין בהבנתו של פרימו לוי אתה משפט זה:

"אלו המילים הידועות הכתובות על שער הכניסה של מחנה הריכוז אושוויץ. המשמעות המילולית שלהם היא 'העבודה משחררת', אבל המשמעות האמתית שלהם היא קצת פחות ברורה; בהכרח זה משאיר אותנו בתמיהה, וזה שווה קצת חשיבה ... 'העבודה משחררת' ... לוקח למשמעות מדויקת ומרושעת. הם, בתורם, ציפייה של הפנקס החדש של החוק, מוכתב על ידי אדון לעבד ותקף אך ורק עבור העבד".^[2]

לתת יד לאחר

בעולם שבו רצח הפך לנורמה וכוח הזרוע הוליד מעשי זוועה חסרי תקדים, רבים לא יכלו לעשות יותר מאשר להיאבק על הישרדות בסיסית. עם זאת, בעת ובעונה אחת, כמה מהם הצליחו להתנהג אחרת, והפגינו עוצמה רוחנית מדהימה במהלך תקופה של רדיפות ומוות. מול התפוררות המארג של חיים שלמים, הם דבקו במהות הקיום וניסו לשמר על חיים המעוגנים בערכים מוסריים, לצד שמירה על ממד תרבותי הולם בחברה הגונה.

לאורך הסיפור שלה, מילי מתארת את המעשים הטובים שהובעו כלפיה. בדיעבד, מילי מרגישה כי מעשים אלה הצילו את החייה. הנה כמה דוגמאות:

"פעם, אחרי שהתעלפתי, ראתה אותי אישה שהכרתי קצת מבית החרושת בֶּרְדוּם — היא הייתה תאומה ומנגלה עשה בה ניסויים — שוכבת על הקרקע וניגשה אלי והציעה לי חתיכה קטנה של תפוח אדמה לא מבושל שהייתה לה. זה כדי לעזור לי להתעורר, אמרה. חשוב לדעת שמעשה טוב כזה היה אפשרי אפילו באושוויץ. אבל אילו ראה אותי שומר מתעלפת בזמן מסדר אין ספק שהייתי נענשת, ואילו הייתה נערכת סלקציה ומישהו היה מבחין בחיורוני היו אפילו לוקחים אותי אולי לתאי הגזים"

הפסקה הבאה משמשת כדוגמה נוספת "למעשים של טוב":

"זמן לא רב אחרי ה"קרבן" של יום כיפור היה לי מפגש משלי עם המוות... ז'וויק, הפולני שפיקח על הצלובניק, ניגש אלי ערב אחד כשהתחלתי לעבוד על־יד המכונה שלי... "את יודעת", אמר לי, "כל 1,500 החלקים שייצרת אתמול בלילה לא טובים. כל מה שהכנסת לארגז פגום. מכלל 1,500 חלקים שנדרשתי לקדוח בכל משמרת היה מותר לי להוציא אולי שניים-שלושה פגומים. השאר היו מוכרחים להיות מדויקים, מושלמים. "מה קרה לך?" שאל. "את יודעת מה יהיה. את יודעת מה זה אומר... זה היה גזר דין מוות... ואני ידעתי בדיוק מה זה אומר — זה אומר שיוציאו אותי להורג... הוא אמר בשקט, "אני לא יכול לתת לך למות. אני לא יכול לתת לך למות. אבל אני לא יודע מה אפשר לעשות". ואז הוא הלך... מאוחר יותר באותו לילה חזר ז'וויק ולקח אותי הצדה. אני זוכרת שהייתי צריכה למתוח את צווארי כל כולו כדי להסתכל אליו כשעמד לידי "אני אקח את הארגזים האלה", הוא אמר בשקט, כמעט בחיבה, "ואניח אותם אצלי במשרד. ומכל ארגז שתסיימי אני אוציא כמה חלקים טובים ואכניס כמה

פגומים. אני אחליף חלקים טובים בפגומים עד שכל הפגומים ייעלמו. אבל אסור לך לעשות עוד טעות. מעכשיו כל החלקים מוכרחים להיות מושלמים". ואז, בלי לחכות לתשובה, הוא הסתלק ולא החליף אתי עוד מילה אחת. בלי שום סיבה הרגו אדם; בלי שום סיבה ניצלו חיי. ז'וויֶרְק היה פולני; אני הייתי יהודייה. זה חשוב".

- למה אתה חושב שהעובדה שז'וויֶרְק היה פולני חשובה למילי?
- מילים כותבים כי מעשים אלה תרמו להישרדות שלה. באילו דרכים אתה חושב שהם עשו זאת?

עבור מילי, חשוב מאוד לזכור את האנשים שעזרו לה, לא משנה מה הדת או הלאום שלהם. יש לה הכרת הטוב על כך שבתוך כל החושך והרוע שהקיפו אותה היו עדיין אנשים טובים. אתה יכול להשתמש בדוגמות הבאות כדי לקיים דיון על מה הייתה המשמעות של המעשים הללו, גדולים או קטנים, בצורה של פרוסת לחם, שקר, או יד לעזרה עבור אנשים.

יהודה בקון יצר בשנת 1945 בפראג, יצירת אמנות שנקראה "[לאדם שהחזיר לי את האמונה באנושות](#)". היא מוקדשת למחנך [פיטר פשמישל](#).

ביצירת האמנות הזו, מתייחס בקון לתהליך השיקום אותו עבר כניצול אחרי המלחמה: ממשבר גדול של אמונה בבני אדם אל תוך תהליך ריפוי שלה שבו פיטר פשמישל שחזר אצלו את תחושת התקווה. הציור מציג את דמותו הכפופה של בקון הצעיר מובל על ידי פשמישל באמצעות קרן אור, מרים אותו מהחשכה והמוות שבמחנה לעבר אור וחיים.

"פיטר היה אדם נפלא, וזה היה הוא, לדעתי, שהציל אותנו מן האימה של עבר. זו היתה הפעם הראשונה שנתנו אמן באדם אחר. [...] טוב הלב שלו ושל חבריו שינה אותנו."

(יהודה בקון)

דוגמה נוספת היא זו של פרימו לוי שבה הוא מתייחס אל [לורנצו פרונה](#),

"אם יש טעם לנסות להבין מדוע ניצלתי דווקא אני, מתוך אלפי בני אדם אחרים- אני סבור שבראש ובראשונה בזכות לורנצו היה הדבר. ולא דווקא בגלל עזרתו החומרית. הרבה יותר משום שביחסו אלי ובמעשיו, בהתנהגותו הפשוטה ובטוב לבו הזכיר לי מדי יום שעדיין קיים עולם אנושי וצודק מעברה השני של גדר התיל. שמחוץ למחנה יש אנשים בעלי לב ויש ערכים טהורים. שלא הכל מושחת ואכזרי. שקיים עולם שהשנאה והפחד זרים בו. אמנם כל אלה מעורפלים ברגע זה, רחוקים ולא מובנים, אבל כדאי להתאמץ לשרוד כדי לשוב לחיקם...אך לורנצו היה אדם. אנושיותו היתה טהורה ולא מושחתת. הוא עמד מחוץ לעולם הזה שכולו רוע. הודות ללורנצו לא שכחתי שאף אני עצמי אדם"^[3]

אנו ממליצים להתחיל את הדיון על החזרה לחיים לאחר השחרור על ידי שנציין כי שיקום לא היה בכלל מובן מאליו. ניצולים עמדו בפני החלטות גורליות אבל היו בנקודה מאוד נמוכה של משאבים אישיים- רגשיים והיו לעיתים קרובות במצב פיזי קשה.

הם היו צריכים למצוא תשובות שיאפשרו להם להמשיך ללכת לחיות כאשר שהכול היה אבוד, אבל הם גם היו צריכים לחפש כדי לראות אם משהו נשאר מהחיים שלהם.

- לאן הם צריכים ללכת?
- האם נשארו ניצולים מהמשפחה שלהם?
- איך אפשר להמשיך לחיות אחרי השואה?
- מה המילה "חיים" כוללת?
- על אילו ערכים אפשר לסמוך כאשר כל העולם שלך קרס?

בנייה מחדש של החיים איננה מעשה ברור מאליו; באופן דומה, זה לא פחות מאשר נס

מילי עם בנה הבכור מרטין לאחר השואה

שזמן קצר לאחר השואה, כמו רוב הניצולים, מילי לא אבדה את האמונה בחיים, באנושות ובחברה. לאחר הטראומה והאובדן שחוותה, היא יכולה הייתה בקלות להפוך לאדם ממורמר, מלא בשנאה וברצון לנקמה, אבל התרחש בדיוק להיפך.

"בימים ההם ביקשו כולם לפתוח דף חדש. הבחורים רצו להסתדר, לטפל במישהי ושמשהי תטפל בהם. הם רצו כמובן גם דברים אחרים, אבל בעיקר שאפו להתחתן".

- מדוע אתה חושב הבחורים הצעירים היו כה להוטים ליצור קשרים ולהתחתן?
- מה זה יכול לספר לנו על הרוח האנושית?

הדגש החינוכי צריך להיות על העובדה כי הנתיב שבחרה מילי היה בניה ולא הרס. מילי תיעלה את האנרגיות שלה לדרך של המשכיות על ידי חתונה והקמת משפחה ועל ידי מציאת מטרה בחיים.

- נשמח לקבל את תגובותיכם, אנא צרו עמנו קשר: internet.education@yadvashem.org.il
- אם ברצונכם להצטרף לרשימת התפוצה שלנו **ל"זיקה"** - העיתון המקוון להוראת השואה.

[1] יצחק ארד, *השואה בתיעוד* - מבחר תעודות על חורבן יהודי גרמניה ואוסטריה, פולין וברית-המועצות, 1978, מסמך מספר 73.

[2] Primo Levi, *Arbeit macht frei*, Centro Internazionale di Studi Primo Levi,

[://www.primolevi.it/Web/English/Contents/Auschwitz/100_Arbeit_macht_frei/%C2%ABArbeit_macht_frei%C2%BB%2C_by_Primo_Levi](http://www.primolevi.it/Web/English/Contents/Auschwitz/100_Arbeit_macht_frei/%C2%ABArbeit_macht_frei%C2%BB%2C_by_Primo_Levi)

.accessed on December 27th, 2015

[3] פרימו לוי, *הזהו האדם*, תל אביב, 1989, עמ' 132.

This study guide was made possible through the generous support of the family of Mildred Werber.